

**ЖАНРОВА БАГАТОГРАННІСТЬ ПРОЧИТАННЯ ОБРАЗУ
МІКЕЛАНДЖЕЛО: ДРАМАТУРГІЙНЕ (Г. ЛОНГФЕЛЛО),
ЕСЕЇСТСЬКЕ (Р. РОЛЛАН), ПОЕТИЧНЕ (Е. ВЕРГАРН)**

Ярема Кравець

*Львівський національний університет імені Івана Франка;
79000, Львів, вул. Університетська 1;
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

У статті розглядаються окремі факти різножанрового прочитання образу визначного художника, скульптора і поета часів Відродження Мікеланджело Буонаротті (1475-1564) класиками трьох національних літератур – Г. Лонгфелло, Р. Ролланом, Е. Вергарном.

***Метою** статті є висвітлення неординарного прочитання та наукової інтерпретації величного мистецького і громадянського подвигу велетня Відродження через акцентування на підставових проблемах його творчого життя.*

***Дослідницька методика.** У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературознавчого, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів з'ясовано історію зацікавлення творчістю Мікеланджело драматургійним, есеїстським та поетичним прочитанням у трьох національних літературах.*

***Результати.** У дослідженні подані факти інтерпретації чільніших епізодів жертовної праці італійського скульптора, що досі не залучалися до наукового трактування в українських літературознавчих студіях. Йдеться також і про окремі сцени, трактування важливіших політичних подій, пов'язаних із життям Мікеланджело.*

***Наукова новизна.** Стаття є цікавою сторінкою входження творчості італійського мистця в українські компаративістичні дослідження. Вартісною є презентація промовистих фактів зацікавлення харизматичною діяльністю Мікеланджело через її різножанрове прочитання американською, французькою та французькомовною бельгійською літературами.*

***Практична вартість.** Стаття може стати підґрунтям для глибшого пізнання спадщини видатних класиків трьох національних літератур, тих елементів, які продукують авторські стильові домінанти.*

***Ключові слова:** Мікеланджело, світові літератури, жанр, образ, драматургія, есеїстика, поезія.*

Життєвий і творчий подвиг художника, скульптора, поета часів Відродження, громадського діяча Мікеланджело Буонаротті (1475-1564)

вже декілька століть присутній у красному письменстві різних національних культур. Не стали винятком і американська, французька та бельгійська французькомовна літератури, в яких до постаті італійського мистця зверталися найвидатніші їхні письменники.

1883 року з'являється окремим виданням драма «Мікеланджело» американського романтика, поета, есеїста, літературного критика Генрі Лонгфелло (1807-1882) – останній твір письменника, одне з найзначніших його звершень. Лонгфелло звитяжно увійшов в українську культуру трьома перекладами свого найкращого твору «Пісня про Гайавату», що стали неабияким надбанням українського красного письменства. Ще в 1899-1900 роках українську версію «Гайавати» здійснив Панас Мирний (надруковано 1971 року в семитомному виданні українського класика). 1912 року цей твір ще раз прозвучав у перекладі Олександра Олеса (передрук 1983 року за редакцією Віктора Коптілова). Третя версія з'явилася 1957 року в перекладі Костянтина Шмиговського. Загалом у різні часи твори Лонгфелло перекладало понад п'ятнадцять українських поетів України та діаспори.

Дія драми «Мікеланджело» відбувається в сорокові-п'ятдесяті роки шістнадцятого століття, коли художник, скульптор, архітектор, поет, сімдесятирічний Мікеланджело працює в Римі над фрескою «Страшний суд» для Сікстинської капели, а також бере участь у будівництві собору Святого Петра. У творі високо трактується життєстверджуюча тема величного і безсмертного мистецтва, натхненного людського подвигу, яка не була новою у творчості Лонгфелло – ця тема проходить через усю творчість письменника, починаючи з його вірша «Псалом життя».

Зазнавши великих втрат, згорьований долею рідного міста Флоренції, залишившись самотнім після смерті Вікторії Колонни, Мікеланджело живе лише своїм мистецтвом. Трагедія Флоренції прочитується у словах старого Джакопо Нарді, який від імені Флоренції прийшов зустрітися із кардиналом Іпполіто (1511-1535), політичним супротивником Алессандро Медічі: «Багаті не страхаються вигнання. Усі для них відкриті двері та обійми. А проганяють лише тих, хто іменем своїм, своїм достатком пожертвував свободі – відкинутий, забутий друзями, світом, розорений бродить, у втомі, у недузі» [1, с.551]¹. Скульптор зазнає постійного цькування своїх недругів та задрісників, які заважають йому працювати, звинувачуючи в нищенні того, що зробили попередні архітектори. Мікеланджело захищає свій задум, сповнений рішучості завершити будівництво собору. У творі цікаво подані образи художників того часу – Бенвенуто Челліні, фра Себастьяно («В мессері Мікеланджело поєдналося усе найкраще» [1, с. 557]), Тиціана, Вазарі, присутність яких, їхні короткі репліки дозволили авторові п'єси рельєфніше змалювати

¹ Тут і далі переклад автора статті за поданим джерелом

образ видатного скульптора доби Відродження. Щойно закінчивши розписи Сикстинської капели і «Мойсея», на якого байдуже дивилися кардинали, зобов'язуючи його розмалювати картон Страшний суд: «Важка робота нам приємна. Незнана втома для слухняної руки. Та є години інші – години роздумів тяжких і безплідних<...> Що ж заповонило мої думки? Чому між ангелів моя рука її обличчя змалювала? <...>Мистецтву я життя своє віддав <...> Фантазії, бажання, мрії – лише у них я здатен своє втілити недосяжне щастя» [1, с. 545-546].

Цікавими у творі є монологи Мікеланджело (сцени «Майстерня Мікеланджело. Він працює над картоном Страшного суду», «Кімната в будинку Мікеланджело», «Мікеланджело перед моделлю собору Св. Петра» («Не швидко, ні, не швидко це буде у камінь вдягнене. Скільки зупинок, втручання каноніків собору, Що знають барви по своїх панчохах й ціле життя лиш зайняті будовою свого достатку»), «Мікеланджело сам-один у лісі»).

Драма Лонгфелло сповнена глибоких роздумів про долю мистецтва, дискусій про його сутність, що авторові твору майстерно вдалося відтворити у сценах «Мікеланджело, Бенвенуто Челліні» (спогади про час, проведений у каменоломнях, критику Мойсея (Баччо Біджо), а вже були Ніч і Ранок, фігури Джуліано і Лоренцо, Сикстинські пророки та сивіли, Страшний суд), «Мікеланджело і фра Себастьяно дель Пйомбо»: це дискусія про художника і творчість, про задумане і здійснене. Мікеланджело: «Усе це минуле, я гніваюсь на вас не за те, що олією ви писали, а за те, що взагалі не пишете» [1, с. 597], Фра Себастьяно: «Навіщо писати і для кого працювати, якщо я розбагатів і всі блага мої» [1, с. 597]. Розмова із фра Себастьяно викликала доволі сумні роздуми Мікеланджело: «Що по смерті скажуть про мене, чиє життя було безбарвним і сумним? <...>Але кожен майстер Буде цілий світ – і помирає. Нехай потімки холодно оцінять, наскільки глибоко мистецтво предка залишило сліди в часі» [1, с. 599-600], «Мікеланджело і Тиціан» (зустріч із Тиціаном та Джорджо Вазарі): «Нас заступлять інші майстри. Як приємно бачити успіхи юних, сповнених сили, пристрасті і дерзання, доступного молодим» [1, с. 602-603], «Виноградник папи Юлія III» (папа оточений кардиналами – «Чому ви незадоволені <...> синьйором Мікеланджело? <...> Коли відходить папа – роблять іншого; я міг би зробити десять кардиналів, та Мікеланджело зробити я не в змозі» [1, с. 612] та ін. «Мікеланджело у присутності папи Юлія, при нападках кардиналів»: «О ні, я не забув, Що предок мій далекий – граф Каноса, у його жилах імператорська кров, і я поріднений з Матільдою, яка собору достатки всі і землю віддала. Мій батько Буонаротті був недаремно подестою Кіузі і Капрезе. Я не звик, щоби хтось зі мною так розмовляв, немов би він мене найняв поставити стіну в саду чимось і щосуботи дає зарплатню» [1, с. 617-618].

Сповнені ліризму два жіночі образи трагічної долі, згорьовані втратою чоловіків, Вітторія Колонна (генерала Пескара) та Джулія Гонзага (Веспасіана); якраз вперше ім'я Мікеланджело прозвучало в розмові Вітторії із Джулією: «Це ім'я, від якого я уся тремчу; Лишень послухай: Мікеланджело! Як труби! Це лев, та лев неприборканий! Він високо підніс ім'я людини. За життя став безсмертним прикладом. Він молитовно трудиться, присвятивши себе високому мистецтва, він із ним злився» [1, с. 542]. І далі – репліки про Мікеланджело: Вітторія – «Так само ви могли б Сикстинську капелу і Страшний суд показати». <...> Хіба ви уже забули? Він (Аріосто) говорив – ви радше ангел, аніж людина, – Ви Анджело, не Мікель» [1, с. 574; с. 577]. Цікаво читаються фрагментарно подані образи слуги Урбіно, біографа скульптора Джорджо Вазарі, знаного монографічним дослідженням «Життя найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів» з окремим розділом «Життєпис Мікеланджело Буонаротті» (Флоренція, 1550). Безперечно, Лонгфелло знав цю працю діяча епохи Відродження, використовуючи окремі фрагменти тексту Дж. Вазарі у драмі «Мікеланджело». Завершальними є сцени твору – «Біндо Альтовіті» (заможний римлянин, меценат, прихильник незалежності Флоренції) – «Я часто згадую слова, які ви написали під вашою Фігурою Ночі в тихому Сан-Лоренцо: <...> Коли неправда довкола торжествує, Не бачити й не відчувати – блаженство. Тож не буди – промовляй лиш пошепки» [1, с. 621]; «У Колізеї» (Мікеланджело і Томазо де Кавальєрі (близький товариш Мікеланджело); Мікеланджело, Бенвенуто Челліні (італійський скульптор і ювелір, автор Персея, який щойно повернувся із Франції): «Маєстро, герцог Козімо вас просить приїхати до Флоренції. Чекають вас усі почесті, ви будете сенатор, один із Сорока Восьми». Мікеланджело: «Кінець мріям. Великий герцог Козімо при владі – Свобода вмерла. О, нещастя! Хотів я батьківщину бачити свою у славі, щасті та добрі. [1, с. 632]; <...> Та як може у Флоренції тепер жити чесна людина? [1, с. 633]; <...> Не годні ні благати мене, ні відірвати привабами багатства або слави. Поки собор не з'явиться таким, яким його у мріях я бачу» [1, с. 636]; «Багатство Урбіно» (30 років розтирав фарби); «Дуби Монте Лука» і «Мертвий Христос» із такими лейтмотивами, як «Флоренція, у ній втрата свободи і демократії». І ще один лейтмотив – творчість, творчий задум, постійне невдоволення своєю роботою: «Я постійно невдоволений, і чітко бачу, як мої творіння далекі від задумів великих» [1, с. 634]; Кавальєрі («У Колізеї»): «Та ви давно вже майстер. І вчите усіх». Мікеланджело: «Ні, я лиш неук. І навіть, як сказав один філософ, Не бачу нецтва свого. Я учень, який не знає уроку перед античним майстром, котрий створив таку будівлю своєю величиною, гідну циклопів» [1, с. 623].

«Життя Мікеланджело» французького письменника Ромена Роллана (1866-1944), нобелівського лауреата 1916 року, з'явилося друком сво-

їм першим виданням 1905 року одразу ж після «Життя Бетовена» (1902). Вже незадовго французький читач одержав третій есей – «Життя Толстого» (1911). Пояснюючи задум життєпису видатного італійського митця, який уособлював собою героїчний Сумнів і Перемогу з обрізаними крилами, Ромен Роллан писав: «Трагізм долі, яку я тут показую, в тому, що він дає нам образ вродженого страждання, яке йде від самого ества, безперервно точить його і полишить його, лише довівши до кончини. Це один з тих наймогутніших типів великої людської раси, яка від дев'ятнадцятого століття наповнює наш Захід криками болу і зойками віри – християнин [4, с. 6].<...> «Величні душі, як ті високі гори, їх шмагає вітер, їх сповивають хмари, але там дихається легше, вільніше. Повітря там таке чисте, що змиває всю облуду з серця; а як хмари розходяться, з тих високостей бачиш ціле людство. Такою була ця велетенська гора, яка здіймалась над Італією доби Відродження і зламаний обрис якої ми бачимо високо в небі» [4, с. 112].

У цьому есеї, в якому Ромен Роллан глибоко пройнявся сутністю італійського Відродження, письменник втілює і поодинокі мотиви своїх попередніх творів, особливо драматичного циклу кінця 90-х рр. XIX ст. «Трагедії віри»: духовна краса вольової цілеспрямованої людини, яка радше пожертує своїм життям, але не відмовитися од виконання свого морального обов'язку. Звучить тут і тема «переможених-переможців» – відданість обов'язку є перемогою людини навіть тоді, коли людина насправді зазнає поразки. Поява в есеї «Життя Мікеланджело», як і у двох інших есеях, об'єднаних спільною назвою «Героїчні життя» («Vies héroïques»), творчих дійових героїчних характерів було оспівуванням мистецтва як найбільшого суспільного подвигу, втіленого у творчості великих художників, письменників та музикантів.

Три есеї з різними характерами, епохами та долями були підкорені одному задумові: «показати процес росту і формування людини великої душі, геніального художника, творчі сили якого переможно долають найважчі випробування» [7, с. 548]. Письменник не прийняв розповсюджене на той час у творчості письменників-демократів співчутливе змалювання «маленької людини». Не страждання звеличують людину, говорив Ромен Роллан, а та людина велика, яка попри страждання прямує вперед, залишаючись сильною і непереможною.

В есеї «Мікеланджело» звучить мотив страждання, піднесений автором до справжнього культу – страждання сприймається як благодійне середовище для творчості. Таке розуміння трагізму спонукало Романа Роллана уточнити справжню суть есею про Мікеланджело: «Я хотів воскресити Мікеланджело <...> у побуті, воскресити Ореста, Прометея, якого споконвіку карає орел <...>. Мене вразив його стражденний крик, і я передав його, нічого не пом'якшував, нічого не додавав. Але зробив це для того, щоб світ пізнав <...>, скільки крові потребує промениста

велич творіння мистецтва». І трохи нижче: «<...> в есеї про Мікеланджело нема жодного великого твору флорентійця, який би втілював радість, насолоду бунтівного духу. Культ страждання навіть, якщо він передавав <...> реальні суспільні конфлікти, залишався позбавленим якогось вирішення» [3, с. 75-76].

Життєпис про Мікеланджело, запропонований Роменом Ролланом, складався з наступних розділів: «Боротьба (1. Міць; 2. Зламана міць; 3. Відчай)»; «Відречення» (1. Кохання; 2. Віра; 3. Самотність); «Епілог. Смерть». Підставою для написання цього твору було багате листування Мікеланджело з його рідними, друзями, італійськими політичними діячами; ґрунтовні праці про живописця і скульптора авторства Джорджо Вазарі, біографія авторства Кондіві, людини, неймовірно відданої Мікеланджело. Вартісно доповнювали текст вибрані сонети митця, подані італійською мовою, які окремими уривками звучали у прозовому тексті, ілюструючи певні сторінки життя і творчості Мікеланджело. Розповідь про видатного скульптора належала письменникові, який упродовж двох років відкривав для себе зразки італійського Відродження, пізнавав шедеври Мікеланджело, опрацював певну кількість музикознавчих праць, був автором наукової праці з історії опери у Європі перед Люллі та Скарлатті. Уже після названих життєписів Ромен Роллан зацікавився індуїзмом, надрукувавши такі праці, як «Життя Рамакришни», «Життя Вівекананди» та «Магатма Ганді» (1923).

«Життя Мікеланджело» Ромена Роллана 1975 року прийшло в українському перекладі автора цієї розвідки до читачів журналу «Жовтень» (тепер – «Дзвін»). Знало свої наступні публікації 2015 року у виданні «Ромен Роллан. «Життєписи геніїв» (Львів, «Тріада плюс») та 2020 року у виданні «Ромен Роллан. «Життєписи славетних» (Львів, «Тріада плюс»). Це стало найповнішим виданням есеїв французького письменника українською мовою, доповненим сонетами Мікеланджело італійською мовою (в цьому виданні, як і в наступному, друкувалися також «Життя Бетовена» та «Життя Толстого» в інтерпретації того ж перекладача, вперше перекладені на сторінках журналу «Жовтень».) Переклад «Життя Мікеланджело» дістав високу оцінку паризького видання «Bulletin Fonds Romain Rolland / Association des Amis du Fonds Romain Rolland. Paris» за 1975 та 1977 роки.

Поетичне прочитання однієї з найважливіших сторінок мистецької творчості Мікеланджело бачимо у класика бельгійської літератури, французькомовного поета Еміля Вергарна (1855-1916). Поема «Мікеланджело» з поетичної добірки «Величні ритми» (1910), в яких, за словами одного літературознавця, «вчуваються державні ритми», стала оспівуванням образу «сили», одного з могутніх поступувань людства. Згадана добірка складається з п'ятнадцяти великих віршів-поем, у яких виступають потужні фігури людей зі своїм внутрішнім світом, думами і по-

шуками (Геркулес, Лютер, Мікеланджело). Усе перебуває в русі, в постійному пошуку, щоденному змаганні.

Цікавим є зачин цієї поеми: «*Quand Buonarotti dans la Sixtine entra...*» [6, р. 175] – автора приваблює насамперед процес творення. Перша сцена відразу ж вводить нас у дію: художник метким, натренованим оком розглядає висоту склепіння, довжину приміщення, те, як падає світло в залу, як потрібно «*dompter et soumettre Les chevaux clairs et effrénés de son travail*» [6, р. 176]. А потім, говорить поет, митець пішов «*vers la campagne*». У своєму есеї «Життя Мікеланджело» Ромен Роллан писав, що Мікеланджело замкнувся і більше не виходив, обмірковуючи це замовлення. В Е. Вергарна ціла строфа присвячена діалогу художника з природою – у природі він бачить вияви людського існування. Особливість асоціативного бачення підсилюється спогляданням «*des arbres poueux et lourds*», яких він сприймає, наче живих істот.

Далі маємо строфи, з яких можемо з'ясувати документальність поеми Вергарна. На основі чого він писав цей твір? Використовував біографічні довідки Кондіві чи Вазарі? Все свідчить про те, що бельгійський автор був добре обізнаний з одним із тих двох документів (скажімо, 3-я і 4-а строфи).

Строфа, що починається словами «*Ce fut au temps de Mai, (...) Que Michel-Ange, enfin, rentra dans la Sixtine, Avec la force en son cerveau*» [6, р. 177], відділена в часі (формування творчих ідей) від першої строфи. Лишень, коли все це вклалося в його думках, коли він сам собі вияснив, що робитиме («*il avait ramassé son idée en faisceaux*»), увійшов у Сікстину, щоб виконати доручене замовлення. Художник знову заходить до капели і поринає у творчі плани («*une flamme nouvelle ardaît sous sa raupière*»). Чотири наступні строфи – розповідь про роботу художника над фресками, опис усього того, що знаходиться на малюнках (розмалювання стелі – це гуманістична картина, все тут пов'язане з історією людей, людської цивілізації). В останній, восьмій строфі, маємо те саме слідування документальності розповіді, що й на початку твору – закінчення роботи, огляд її папою Юлієм II, невдоволення папи, муки та страждання скульптора. Знову подано часовий орієнтир, який підтверджує зв'язок розповіді з правдивою історією («*Ce fut au temps de Mai*» [6, р. 177]; «*Ce fut par un jour frais d'automne*» [6, р. 180]. Е. Вергарн лаконічний у своїй розповіді, його більше цікавить процес творення, аніж інші обставини; більшу увагу він звертає на конфлікти, муки творчості, аніж на оцінку твору масами глядачів. Отже, у творі маємо конфлікт, процес творення, муки творчості та сумніви, які огортають Мікеланджело, тобто все те, що було близьке самому бельгійському авторові. Окрім того, Еміль Вергарн знав творчість художника, добре розумівся на мистецтві, був автором статей про англійських, нідерландських, фламандських, французьких художників; дебютуючи в літературі, впродовж певного

часу друкував мистецтвознавчі статті в бельгійській та французькій періодиці. (Примітка: поема «Мікеланджело» в українському перекладі Миколи Терещенка друкувалася у двох виданнях поезій Еміля Вергарна (1946, 1966) [5].

Література

1. Лонгфелло Г. Мікеланджело. – в: Лонгфелло Г. Избранное. – М., 1958. – С. 537-648.
2. Мотылева Т. Творчество Ромена Роллана. – М., 1959. – 486 с.
3. Песис Б. Бетховенианство Роллана. – в: От XIX к XX веку: традиция и новаторство во французской литературе. – М., 1966. – С. 67-166.
4. Роллан Р. Життя Мікеланджело. Ромен Роллан. Життєписи славетних (пер. з франц.). – Львів: Тріада плюс, 2020. – С. 4-127.
5. Верхарн Е. Мікеланджело. – в: Еміль Верхарн. Вибране (пер. з франц.). – К., 1966. – С.174-180.
6. Verhaeren. Michel-Ange. – in: Emile Verhaeren. Choix de Poèmes (huitième édition). – Paris, 1917.
7. Яхонтова М. Роллан. История французской литературы. т. III. 1871-1917. Изд. АН СССР. – С., 1959. – С. 533-561.

GENRE DIVERSITY OF READING THE CHARACTER-SKETCH OF MICHELANGELO: DRAMATIC (H. LONGFELLOW), ESSAYISTIC (R. ROLLAND), POETIC (E. VERHAEREN)

Yarema Kravets'

*The Ivan Franko National University of L'viv;
1 Universytets'ka Str., 79000, L'viv;
e-mail: yaremakravets@gmail.com*

The article examines individual facts of the multi-genre reading of the character sketch of the famous Renaissance artist, sculptor and poet Michelangelo Buonarroti (1475-1564) by the classics of three national literatures, viz. H. Longfellow, R. Rolland, E. Verhaeren. The article aims at highlighting a majestic reading and scholarly interpretation of the great artistic and civil feat of the Renaissance Giant by focusing on the fundamental issues of his creative life.

Research methods. *The paper employs a systemic approach by applying literary-historical, genetic and comparative methods. On the strength of these methods, the history of an interest in Michelangelo's works has been clarified by an interpreted dramaturgic, essayistic and poetic readings in three national literatures.*

Results. *The research presents facts of interpreting more prominent episodes of the Italian sculptor's sacrificial labour, the episodes not having hitherto been resorted to a scholarly interpretation in Ukrainian Literary Studies. Some individual scenes, interpretations of major political events connected with Michelangelo's life are talked about in the paper as well.*

Scholarly novelty. *The article is an interesting page presenting the entry of the Italian artist's works into Ukrainian Comparative Studies. Valuable is the presentation of eloquent facts of getting interested in Michelangelo's charismatic activity through its multi-genre reading by American, French and Francophone Belgian literatures.*

Practical value. *The article may provide a basis for a more profound comprehension of the heritage of the outstanding classics of three national literatures, particularly the elements producing the authors' stylistic dominants.*

Key words: *Michelangelo, world literatures, genre, character sketch, image, dramaturgy, essay writing, poetry.*